

СЕКЦІЯ № 8

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Бєлогубова Оксана Олександрівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У сьогоднішньому глобалізованому інформаційному суспільстві – багато в чому завдяки широкій доступності інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ), таких як мобільні телефони та Інтернет – ми переживаємо безліч швидких та трансформаційних подій у суспільстві, культурі та економіці завдяки новим способам взаємодії людей. І кожного разу, коли є взаємодія між людьми, права людини повинні забезпечувати основу та вищий набір керівних ідей, що забезпечують гідність та цінність усіх людей. У цифровому суспільстві (з огляду на потенційні загрози та можливості сучасних комунікаційних технологій) такі керівні ідеї є особливо важливими.

Права людини не є абсолютними. Це керівні ідеї, які необхідно застосувати до окремих випадків залежно від обставин. У деяких випадках вони можуть бути обмежені або скасовані, особливо в ситуаціях, коли одне право людини здається таким, що суперечить іншому, або коли дотримання прав однієї людини загрожує порушенням прав іншої людини.

Такі міркування балансу часто обертаються навколо компромісу між бажаними цілями безпеки та свободи – іншими словами, навколо питання, якою мірою держава повинна встановлювати правила, що обмежують індивідуальні свободи. Іноді таке «дозволене» обмеження прямо згадується у документах з прав людини.

Загальна декларація прав людини 1948 р. у ч. 2 ст. 29 резюмує таку потребу в урівноважуванні та можливому обмеженні

прав людини наступним чином: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися лише таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві» [1].

Найважливішою фундаментальною передумовою для участі в цифровому суспільстві є можливість доступу до інформації за допомогою ІКТ. Це включає наявність технічної інфраструктури, а також знання того, як ефективно використовувати її. Хоча можливість доступу до комунікаційних технологій та їх використання, звичайно, є не такими важливими, як інші основні права та потреби людини, такі як вода, житло чи фізична безпека, це ключова вимога для участі в сьогодиньшому дуже взаємопов'язаному світі і тому має вважатися правом людини.

Однією з найбільших перешкод на шляху до мети загальної доступності є феномен, відомий як «цифровий розрив», який відноситься до поточної нерівності поширення інформаційних та комунікаційних технологій. Це стосується як нерівної доступності в різних географічних регіонах, так і всередині суспільства. Є законні побоювання, що це явище може фактично збільшити розрив між багатими та бідними, що різко контрастує з ранніми надіями на те, що такі технології, як Інтернет, а також мобільні телефони призведуть до більш справедливого та рівноправного світу.

У ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. (надалі – МПГПП) згадується «... свобода шукати, отримувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку чи художніх форм висловлювання, чи іншими способами на свій вибір» [2]. Хоча в цій статті прямо не згадується право на доступність ІКТ, це положення можна тлумачити як таке, що передбачає таке право, враховуючи сьогодиньню важливість цих технологій.

Визначення доступності ІКТ як права людини не означає, що держави фактично зобов'язані безпосередньо надавати своїм

громадянам доступ до ІКТ-інфраструктури. Швидше, вони зобов'язані гарантувати сприятливе політичне та економічне середовище, в якому така інфраструктура розвиватиметься на благо всіх громадян. Проте деякі держави включили пряме право на доступ до Інтернету до свого внутрішнього законодавства – наприклад, Іспанія гарантує своїм громадянам право на широкосмуговий інтернет-зв'язок.

Ще одна ключова проблема, з якою зіткаються права людини в цифровому суспільстві, – це свобода вираження поглядів, яка безпосередньо пов'язана з правом на базову доступність до ІКТ. Як концепція, що має довгу історію у традиційних ЗМІ, право на свободу вираження думок набула нової актуальності з повсюдною доступністю Інтернет.

У статті 19 Загальної декларації прав людини говориться: «Кожен має право на свободу думок та їхнє вільне вираження». Це положення повторюється та підтверджується у статті 19 МПГПП, яка передбачає, що «кожен має право безперешкодно дотримуватися своїх переконань та ... вільно висловлювати свою думку».

Аналогічне положення закріплюється в ч. 1 ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (надалі – ЄКПЛ): «Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно» [3].

Хоча право на свободу вираження поглядів є фундаментальним правом людини, яке однаково дійсне в контексті ІКТ, як і в більш традиційних ЗМІ, іноді це право (як і інші) можна обмежити. Наприклад, в ч. 3 ст. 19 МПГПП закріплюються підстави можливих винятків з права на свободу переконань та вільне вираження своєї думки: «користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

- а) для поважання прав і репутації інших осіб;
- б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення».

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод аналогічно встановлює право на свободу вираження поглядів у ч. 1 ст. 10, а у другій частині цієї статті передбачає можливі обмеження: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

Як і свобода слова, право на захист особистих даних та недоторканності приватного життя – здатність вибірково приховувати інформацію про себе – поняття старе та широко визнане, набуло нової особливої актуальності в цифровому суспільстві. Ключовим моментом є те, що під час користування Інтернетом або мобільними телефонами зберігаються і передаються (часто без явної згоди або навіть відома користувачів) значні обсяги персональних даних.

Тому в цифровому суспільстві конфіденційність як право людини заслуговує на особливу увагу.

Численні посилання на конфіденційність можна знайти у відповідних документах з прав людини. У статті 12 Загальної декларації прав людини говориться: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань». Це формулювання з явною згадкою «листування» має розумітися досить широко – з тим, щоб охоплювати ризики конфіденційності в контексті ІКТ, враховуючи, наприклад, що електронна пошта або повідомлення в сервісах соціальних мереж також є свого роду листуванням.

Майже еквівалентне наведеному вище положення закріплюється в ст. 17 МПГПП: «Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію».

Так само тема конфіденційності також регулюється статтею 8 ЄКПЛ: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції».

Не менш суттєвою проблемою забезпечення прав людини в цифровому суспільстві є проблема дискримінації. Термін «дискримінація» походить від латинського «*discrimination*», що означає відокремлення, розділення, розрізнення. У Юридичній енциклопедії під нею розуміють умисне обмеження або позбавлення прав фізичних та юридичних осіб за певними ознаками [4].

Оскільки ІКТ проникають у всі сфери нашого повсякденного життя і ми стаємо все більше і більше залежить від їх використання, безліч прикладів дискримінації може також слід спостерігати, коли йдеться про розробку та використання ІКТ. Важливо відзначити, що ситуації нерівного поводження з поважними причинами можуть необов'язково є дискримінацією. Так само, як при застосуванні прав людини до конкретних випадків оцінка потенційних випадків дискримінації також вимагає ретельного міркування балансування. Якщо є законні, об'єктивні підстави, то нерівне поводження може бути виправданим, а не бути дискримінаційним актом.

Підсумовуючи, можна зазначити, що впровадження нових технологій завжди було центральним елементом людського прогресу – аж до цифрового суспільства, в якому багато аспектів життя залежать від сучасних комунікацій. Очевидно, що у нашому глобалізованому та взаємопов'язаному світі доступність та використання ІКТ є великим джерелом як можливостей, так і ризиків.

У прагненні до корисного використання ІКТ, до створення кращих і більш справедливих демократичних суспільств, а також поліпшення життя і добробуту людей, дотримання

прав людини було і буде ключовим елементом, особливо в перед безлічі невирішених проблем. Цифровий розрив є однією з найбільших проблем, які потребують адекватних і стійких інвестицій в ІКТ-інфраструктури та послуг, а також необхідної політичної волі, особливо в регіонах і суспільствах, в яких доступ до такої інфраструктури в даний час розвинений слабо. Свобода слова, захист даних та конфіденційність в Інтернеті мають бути принципово гарантовані та забезпечуватися як з юридичного боку, так і за допомогою технічних засобів. Будь-які обмеження цих свобод повинні бути засновані на поважних і ретельно продуманих причинах, прозорі та тимчасові.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с.

Dronov Vladyslav

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of International
and European Law
National University «Odessa Law Academy»*

DEFINITION OF INFORMATION IN SCIENCE AND LAW

Why do we say that there are difficulties with the definition of information? Information is researched by representatives of many sciences and we can find its definitions in different documents. These definitions use some particular features of information that are important for particular science or for the aim of the document. And there are also some related concepts that have to be differentiated.